
پیشگفتار

تاریخ‌نگاران گذشته را توصیف می‌کنند، روزنامه‌نگاران، درباره‌ی حال سخن می‌گویند و آینده‌پژوهان از آنچه ممکن است در آینده روی دهد به ما خبر می‌دهند. کار آینده‌پژوهان، کشف، خلق و آزمون آینده‌های ممکن و مطلوب است. دانش نوین آینده‌پژوهی با اعتقاد به نقش اساسی انسان در شناخت و پی‌ریزی آینده، قدم به عرصه مطالعات علمی و جهانی نهاده است. هدف آینده‌پژوهی شناخت دقیق آینده نیست، بلکه کمک به تصمیم‌گیری‌های بهتر امروز است. آینده‌پژوهی با تشخیص فرصت‌ها و تهدیدهای آینده، آمادگی ما را در رویارویی با آنها افزایش می‌دهد و به ما کمک می‌کند تا از فرصت‌های آینده به بهترین شکل بهره‌گیریم و از پیامدهای منفی تهدیدها تا حد ممکن در امان بمانیم. اما هدف آینده‌پژوهی تنها کشف و شناخت آینده‌های احتمالی نیست، بلکه طراحی و ساخت آینده مطلوب است. آینده‌پژوهی اکتشافی با خلق یک چشم‌انداز اثربخش این هدف را به بهترین وجه، جامه عمل می‌پوشاند.

روش‌های گوناگون و متنوعی در آینده‌پژوهی مورد استفاده قرار می‌گیرند که همه آنها با اتکا بر شیوه‌های علمی توسعه یافته‌اند. اینها روش‌هایی کاملاً عقلانی، تجربی و علمی هستند که آینده‌پژوهان آنها را بارها در سطوح و موقعیت‌های مختلف به کار گرفته‌اند. هر روش، قوت‌ها و ضعف‌هایی دارد، و برای مقاصد خاصی مناسب است. این روش‌ها به بررسی آینده‌های دور و نزدیک در مقیاس‌های کوچک و بزرگ می‌پردازند و طیفی از آینده‌های ممکن، محتمل و مرجح را در هر عرصه به تصویر می‌کشند. با استفاده از این روش‌ها، ما نحوه تأثیر اقدامات و سیاست‌های امروز خود و پیامدهای ناشی از آنها را در آینده بررسی می‌کنیم.

۱. درباره کتاب

این کتاب شش تکنیک مهم و پرکاربرد آینده‌پژوهی را معرفی کرده و به تفصیل شرح می‌دهد. این تکنیک‌ها سه رویکرد مختلف آینده‌پژوهی، یعنی آینده‌پژوهی اکتشافی، هنجاری و نیز انتقادی را پوشش می‌دهند.

دو فصل اول خلاصه‌ای از ترجمه دو فصل از گزارش مفصل پروژه هزاره در زمینه روش‌شناسی آینده‌پژوهی است که برای رسیدن به یک بیان ساده و روان چندین بار ویرایش و بازنویسی شده است.

فصل نخست کتاب به سناریونویسی اختصاص دارد و به طور مفصل این روش را به خوانندگان معرفی می‌کند. سناریونویسی یکی از پرکاربردترین روش‌ها در رویکرد آینده‌پژوهی اکتشافی است که هم به طور مستقل و هم به عنوان پیش‌نیاز در سایر روش‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. این فصل علاوه بر معرفی روش سناریونویسی و ذکر تاریخچه آن، نقاط قوت و ضعف آن را در مقایسه با سایر روش‌ها برمی‌شمارد و با ذکر مثال‌های مختلف، نحوه کاربرد این روش را برای خوانندگان توضیح می‌دهد.

فصل دوم روش دلفی را شرح می‌دهد که شیوه‌ای مهم و اثربخش برای نظرسنجی است که در هر دو رویکرد اکتشافی و هنجاری مورد استفاده قرار می‌گیرد. این فصل

علاوه بر معرفی روش دلفی و ذکر تاریخچه، نقاط قوت و ضعف آن را در مقایسه با سایر روش‌ها برمی‌شمارد.

وقتی در سال ۱۳۸۵ درگیر تألیف کتاب "اجرای تحقیق به روش دلفی" بودم، پایان‌نامه‌های مقاطع مختلف دانشگاهی را بررسی کردم و آنقدر که استفاده از روش پیمایش و نظرسنجی - که البته برای دانشجویان و اساتید بسیار روتین و معمولی شده است و گویا اساسا قرار نیست مشکلات پژوهش‌کشور را حل کند! - نظرم را جلب کرد، از روش دلفی، اسمی و تحلیل نظر خبرگان خبری نبود! نمونه‌ای که در سال‌های بعد در کشور با روش دلفی انجام شد، در چاپ جدید آن کتاب خواهید دید. چهار فصل دیگر که حالت تألیفی دارند، چهار تکنیک مهم تحلیل روند، پویا محیطی، چشم‌اندازپردازی و تحلیل لایه‌ای علت‌ها را به بحث می‌گذارند. در تألیف این فصول از منابع معتبر که به قلم آینده‌پژوهان برجسته و نام‌آشنای این حوزه نوشته شده، بهره گرفته و تلاش شده است تا موضوع با بیانی ساده به خوانندگان ارائه شود.

فصل سوم به شناسایی، طبقه‌بندی، برون‌یابی و تحلیل روندها اختصاص دارد. تحلیل روندها و موضوعات نوپدید به عنوان مهم‌ترین پیشران‌های آینده در این فصل مورد بررسی قرار می‌گیرند.

فصل چهارم پویا محیطی را به اختصار معرفی می‌کند. پویا محیطی روشی نظام‌مند برای شناخت رویدادها و روندهای آینده است. سامانه‌های پویا محیطی با ردیابی سیگنال‌های تغییر، مدیران و سیاست‌گذاران را از رویدادهای احتمالی آینده آگاه می‌کنند.

فصل پنجم به معرفی چشم‌انداز می‌پردازد. چشم‌اندازپردازی مهم‌ترین تکنیک آینده‌پژوهی هنجاری و روشی برای خلق نظام‌مند آینده مطلوب است. در این فصل خوانندگان با تعریف چشم‌انداز، ویژگی‌ها و مؤلفه‌های آن آشنا می‌شوند و روش تدوین چشم‌انداز را به اجمال فرا می‌گیرند.

در فصل ششم به تحلیل لایه‌ای علت‌ها که روشی جدید و متعلق به رویکرد آینده‌پژوهی انتقادی است، پرداخته می‌شود. این روش چارچوب‌های معمول تفکر نسبت به آینده را به چالش می‌کشد تا ما را به فهم عمیق‌تری از آینده برساند.

۲. مخاطبان کتاب

مخاطبان اصلی کتاب محققان و دانش‌پژوهان هستند؛ گروهی دانشجویان مختلف بویژه در مقاطع کارشناسی ارشد و دکترا و گروهی طلاب فاضل حوزه‌های دینی. هر دو دسته امکان بهره‌گیری از نظرات خبرگان را در این روش‌ها خواهند داشت.

دوره‌های آموزش عالی آینده‌پژوهی هم چندسالی است که در کشور ما راه‌اندازی شده و دانشجویان با استعداد و علاقه‌مند را به خود جذب کرده است. این دانشجویان در کنار تسلط بر مبانی نظری آینده‌پژوهی، باید شیوه‌های عملی آن را نیز فرا گیرند تا بتوانند مطالعات خود را در این حوزه تکمیل کنند.

آنچه از این دانشجویان انتظار می‌رود انجام پروژه‌های آینده‌نگاری در سطوح مختلف سازمانی و ملی و در حوزه‌های گوناگون سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است و انجام این پروژه‌ها بدون تسلط بر شیوه‌های مختلف آینده‌پژوهی امکان‌پذیر نیست.

به اعتقاد ما امروز نه تنها دانشجویان آینده‌پژوهی، بلکه همه دانشجویان مقاطع عالی باید شیوه‌های آینده‌پژوهی را به عنوان یک درس پایه در کنار دروسی مانند "روش تحقیق" بیاموزند و از آن در انجام تحقیقات و تکمیل پایان‌نامه‌های دانشجویی خود استفاده کنند؛ چراکه پژوهش در مسائل مهم و کلان در همه حوزه‌ها، بدون شناخت درست از آینده امکان‌پذیر نیست.

گروه دیگر مخاطبان این کتاب مدیران و سیاست‌گذاران کشور در سطوح مختلف سازمانی و ملی هستند. این گروه می‌توانند از این روش‌ها برای تدوین سیاست‌ها، راهبردها و برنامه‌های بلندمدت در حوزه‌های مأموریتی خود بهره‌گیرند و بدین ترتیب بخش، سازمان و در نگاهی کلی‌تر جامعه را به سمت وضعیت مطلوب‌تری از آینده هدایت کنند. نباید این حقیقت مهم را از یاد ببریم که امروز و در اوج تحولات

سریع و اغلب پیش‌بینی‌ناپذیر، هرگونه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری حتی در افق سه تا پنج‌ساله، بدون شناخت نسبی آینده، مفید و اثربخش نخواهد بود. اما آینده‌پژوهی تنها برای مدیران و کارگزاران جامعه یا اندیشمندان و دانشجویان ثمربخش نیست. تک تک افراد جامعه هم، در هر سن و موقعیتی می‌توانند با شناخت بهتر آینده، گام‌های مناسب‌تری به سمت اهداف و آرمان‌های خود بردارند. در واقع این شیوه‌ها نه تنها در آینده‌پژوهی در سطح گروه، سازمان یا جامعه، بلکه در سطوح فردی نیز به کار می‌رود.

کتاب به زبان ساده نوشته شده است؛ به گونه‌ای که هر مخاطبی با سطح سواد کارشناسی بتواند مفاهیم آن را درک کند. ارائه مثال‌های گوناگون از کاربرد روش‌ها در فهم دقیق‌تر و نیز نحوه استفاده درست از آنها نقشی مهم دارد. این کتاب به عنوان یک مرجع اولیه می‌تواند برای همه دانشجویان و دانش‌پژوهان مستعد و علاقه‌مند کشور سودمند باشد و آنها را در انجام پروژه‌های آینده‌نگاری در حوزه‌های مختلف یاری دهد.

۳. تقدیر و تشکر

تولید چنین مجموعه‌ای به طور معمول کاری تیمی و پر زحمت است. علاقه‌مندم از خانم مرضیه کیقبادی به خاطر ترجمه مناسب دو فصل نخست و خانم مرضیه فخرایی برای بخش‌های تألیفی و هم‌منظور ویرایش و بازنویسی دو فصل اول کتاب و هم‌منظور از خانم مریم بازدار برای صفحه‌آرایی کتاب سپاس‌گزاری کنم. امیدوارم این کتاب بتواند برای همه دوستان علاقه‌مند مثمر ثمر بوده و مقدمه‌ای باشد برای آماده‌سازی و انتشار کتاب‌های دیگری در زمینه شیوه‌های مختلف آینده‌پژوهی.

عبدالرضا عالی‌زاده

پاییز ۹۳

